

Horatslæsning i middelalderen

af K. Margareta Fredborg

Hvad gjorde man dog som latinlærer, før man kunne tage eleverne med på Nationalmuseet og Glyptoteket, sende dem på nettet, og betjene sig af introduktioner af den slags, vi har glædet os over fra Christian Gorm Tortzens (m.fl.) hånd, såsom *Babelstårnet*, *Ludus*, *Ars Minor*, *Ars Maior*, *mytologien*, *Christian IV's Latinske Brevstile*, etc.? For eksempel, hvad gjorde man i den tosprogede middelalder, hvor latinundervisningen boomed som aldrig før, så vi fik veluddannede danske folk som Saxo (senere så beundret af Erasmus af Rotterdam), Anders Sunesen, og i det næste århundrede de danske middelalderfilosoffer? Svaret kan findes delvis, i smukke farver, på følgende web-adresse:

<http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/csg/0868>.

Dette er samlehåndskriftet Ms Sankt Gallen, Stiftsbibliothek 868, der rummer en del fragmenter, inkl. en halv kommentar til Horats' *Oder*, lidt mere odekommentar og senere en komplet/kombineret kommentar til *Epoderne*, tre kommentarer til *Ars Poetica* og en lang kommentar til *Epistlerne* og til sidst en lang kommentar til *Satirerne*. Sektionerne A-F er dateret til første halvdel af 12 årh. At dømme efter en handelsaftale med vidnenavne på side 3 er håndskriftet formodentlig fra Sankt Gallen. Til slut, i sektion G, følger en berømt Persius-kommentar fra 11. årh., fra Liège.¹

Sektion A. Format 14.8 × 10.5 cm, flere hænder.

p. 4¹⁻⁹ Ps.- Acro, *Vita Horatii* II.

pp. 4¹⁰-7a²⁹ Ps.-Acro, *Expositio metrica*.

-
1. B. Bishoff, *Catalogus Translationum et Commentariorum* III. Washington (1976) 239-243. Beskrivelsen er sammenstykket mht. *Incipit*-numrene (f.eks. # 182, etc.) fra BMO (1982) = Birger Munk Olsen, *L'Etude des auteurs classiques aux XIe et XIIe siècles* Tome I: *Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du XIe et XIIe siècles: Apicius-Juvenal* (Paris CNRS, 1982) Tome III.1: *Les classiques dans les bibliothèques médiévales* (1987) Tome III.2, *Addenda et Corrigenda* (1989) og BMO (2009) = Birger Munk Olsen, *L'Etude des auteurs classiques aux IXe et XIIe siècles* Tome IV.1: *La réception de la littérature classique. Travaux philologiques* (Paris CNRS, 2009).

pp. 7b-8a Sueton, *Vita Horatii*.

pp. 8b-10b *Comm.carm.* (#151) til C.II.19; II.20; III.20; III.25.

pp. 11-12 ubeskrevne.

Sektion B. Format 14.8 × 10.5 cm, ny hånd.

Begyndelse af *Comm.carm* (# 150) til først C. I.1.1 – II.10.23.

pp. 13-28 (alt til C. II.10 –IV.2 er gået tabt) *incipit*: “Cum liber iste Horacii diuersis nominibus nuncupetur uidetur conueniens... – ...et a propria uirtute sic dicens: O MECENAS EDITE [I.1.1] .i. extra date et prelate... - ... II.10.23 habentes prosperum uentum uelo”//

Sektion C. Nyt format 9.8 × 7.5 cm, ny hånd.

pp. 29-38 *Comm. Carm.* IV.2.1 – 15.32, cf. BMO (2009) 75:

// “de hoc metro humiles personas materiam assumeret ... – ...per illos te habemus cum essent tui antecessores” (C. 4.5.31). Doktrinært og stilistisk kan begge være dele af samme værk. Men formatet er ikke mere octav, men meget mindre.

pp. 38-44 og 46-49 *Comm. Epod.* (p. 45 = løse noter til *A.P.*), fordelt på *Epod.* I.1-13.10 og 13.10-17.75, cf. BMO (2009) 77:

“(IBIS LIBURNIS). In hoc libro iterum uicia materia sunt Horatii de quibus ut lex... – ...Horatius sic loquens ad Mecenate[m]: O Mecenas, tu IBIS LIBURNIS. Libernae erant paruae naues... – ... p. 44 *Epod.* 13.10. Achamenia est terra ubi habundat. Et IU VAT LEVA<RE>”//

p. 46 *Epod.* 13.10. “PECTORA A DIRIS SOLLICITUDINIBUS, CILLENEA id est mercuriali...-...terram mee INSOLENTIE” (*Epod.* 17.75)

p. 50 *Comm.Carmen saeculare* (#163) fragment, cf. BMO (2009) 74:

“(PHEBE SILUARUMQUE). Istud uocatur seculare carmen et est liber per se... – ...UOS DUO LUCIDUM DECUS CELI. 2 QUOD uel QUO.”NB: pp. 29-52: formatet er ikke mere octav (14,8 × 10,5 cm), men meget mindre (9,8cm × 7,5 cm) og pp. 51-52 ubeskrevne.

Sektion D. Format 14.8 × 10.5 cm, forskellige nye hænder.

p. 53 *Accessus Sat.* (#182), cf. BMO (2009) 78:

“In huius libri principio .VII. sunt inquirenda: quis fuerit auctor... – ...Ethice supponitur .i. morali scientie quia de moribus tractat,” afbryder straks efter indledningen.

pp. 54-73 *Comm. Ars* (#233) = *Sangallensis A.P. 1* (acephal, dvs. kommentarer til de første 7 vers mangler)

(p. 54 er i virkeligheden en afskrift af indledningen til *Sangallensis A.P. 2*, der findes længere henne i håndskriftet p.75, dvs. *Accessus* & kommentar til *A.P. 1-6*)

“In isto libro ... - ... UNI FORME. Temesis est, diuisio integrae dictionis.”

p. 55 (Det ægte *incipit*) 8 PICTORIBUS. Videns Horacius quoddam prouerbium...- ... HIRUDO id est sanguisuga.” NB: p.56^{midte}-70 i en anden, ny hånd; i øvrigt reparerer første hånd, der skriver den første *Ars poetica*-kommentar (udpræget skråskrift), de første linjer af pp. 13 og 14, og kopierer pp. 55-56 og 71-193.²

pp. 73-74 fragment af en *Comm. Epist.* (#209) in *Ep. I.1.1-.20*, cf. BMO (2009), 76:

“(PRIMA DICTE MIHI). Hic liber uocatur epistolae. Stola autem Grece, Latine interpretatur... – ...postposuit et sic incipit: O Mecenas dicte mihi id est a me prima Camena...20 UT NOX ..dico quod tu//”; resten af sektion D mangler.

Sektion E. Samme format, samme hånd.

pp. 75-88 *Comm. Ars* (#222) = *Sangallensis A.P. 2*, cf. BMO (2009) 73:

2. Ikke i BMO.

“In isto libro .III. \VI/ requiruntur: intencio, causa intencionis, modus... – ...Titulus est Q. Horacii Flacci carminum liber .III. explicit. Incipit .V. de arte poetica. HUMANO CAPITI. Species uocat illos .III. stilos... – ...HIRUDO egela non dimissura eum prius quam plenus est laboris et fastidii illius” (A.P. 476).

pp. 88-133 *Comm. Epist* (#205) = *Sangallensis Epist.2*, cf. BMO (2009) 76:

“(PRIMA DICTE). Finitis .III. libris carminum, poetria, epodon, sermonibus, Horatius... – ...O MECENAS DICTE id est laudate... – ...de officio, deinceps tibi non apto” (*Ep. II.2.216*).

pp. 133-140 *Comm. Ars* (#247) = *Sangallensis A.P. 3*, cf. BMO (2009) 74:

“Tria que in principio huius libri inquiruntur, uidelicet materiam, intencionem, qualitatem... – ...sunt representare, ille uerbis, iste imaginibus. HUMANO. Conuenit et uiro et femine sed ipse... – ...uile dictamen cogitur audire” (A.P. 475).

pp. 140-141 Fragment af *Comm.Sat.* (# 188*) = *Sangallensis Sat.1*, I.1.1-20,³ cf. BMO (2009) 78:

“(Explicit de Poetria, Incipit de Ser. QUI FIT MECENAS). Intencio Horatii est in hoc libro ut semper satiricorum reprehendere uitia Romanorum et differt hic liber a libro Epistolarum in hoc quod hic loquitur ad presentes, unde etiam nomen est /p.141/ ei sermones. Sermo enim dicitur collocutio aliquorum quod seritur inter duos. I.1.1.In hac autem prima ...unde I.2.1 PHARMOCOPOLE dicuntur uenditricis unguenti in ciuitate”//

Sektion F pp. 142-193 *Comm.Sat.* (# 195**) = *Sangallensis Sat.2*,⁴ samme hånd, samme format, cf. BMO (2009) 78:

“(QUI FIT). Hoc opus ut titulus indicat... – ...uolumus intelligere. O Mecenas qui .i. quo modo sit... – ...ueneno serpentum Affrice qui sunt nociores aliis propter calorem” (*Sat. 2.8.95*) [expliciunt Colosse (*sic!*) sermonum Horacii Quinctii].

3. Cf. BMO III.2 (#188*).

4. Cf. BMO III.2 (# 195**).

Sektion G. nyt format, anden hånd (s. XI) pp.194-201 Persius. Cc.16 (# 1172), s. xi, acephal, til *Sat.* I.62-IV.10), p. 202 Teologisk note, p. 203 alfabet.

Håndskrifterne og Klassikerne

Klassikerhåndskrifter og manuskripter med kommentarer til klassiske forfattere fra det 12 årh. adskiller sig, for eksempel, fra dem fra højere undervisningstrin – de mere lærde Aristoteles- eller Platonkommentarer – på flere måder. De er ofte skrevet meget omhyggeligt, men er sjældent fulde af håndskriftsforkortelser, hvad der er praktisk for begynderen, der skal tilegne sig et stort, brugbart latinsk ordforråd. Dermed sikrer man sig, at 'sjældne' eller nyligt erhvervede glosser staves omhyggeligt og fuldt ud (en slags erstatning for god tavleorden). Tegnsætningen er også hyppig, med mange kommaer, for at lette gennemskueligheden af sætningernes eller versenes struktur. Hvis kommentaren til den klassiske tekst ikke er interlinear og med marginale glosser eller scholier, men en fuldt udskreven kommentar, så sammenflettes små bidder af verselinjerne med lærerens egne ord/exegese i en lind strøm af både forfatterens ord og lærerens udlægning, sjældent med rigoristisk understregning af Horats-lemmaet, så det er op til læseren at vide/formidle, hvad der er original, og hvad der er lærerens kommentar. Ofte sammenkædes lærerens kommentarer med et understregende: 'Og ...og...' for at fastholde elevernes interesse, dvs. moderne pædagogiske 'cliffhangers'!

Den manglende skelnen mellem lille bogstav og stort bogstav til egennavne og geografiske oplysninger – ordtyper som også volder vores elever vanskeligheder – bliver nemt et alvorligt problem for en hurtig tekstforståelse. Lemmaet, dvs. den klassiske originalteksts begyndelsesord, indledes ofte med paragraftegnet '¶'. Lemmaet kan være understreget eller evt. udstyret med store eller større bogstaver, men så er også den grafiske variation brugt op, undtagen i liturgiske håndskrifter. Græsk (i fremmedord og etymologier) optræder i en særlig notation à la små kapitæler, hvor bogstavet 'h' undertiden erstattes med et særligt tegn Γ. De mange græske egennavne i latinsk digtning er ikke noget særligt problem, men alle genrebetegnelserne er jo også græske og skal forklares: *tragedia*, *comedia*, *poesis*, *oda*, *epodon*, *epistola* osv.

Grammatikundervisningen består af forfatterlæsning og tilegnelse af latinsk sprog, og på det højeste grammatiske niveau også ved kendskab til Priscian (6. årh. e.v.t.). Priscian henvises der hyppigt til i teksterne. Af de latinske forfattere er det især Terents, Horats, Virgil, Lucan og satirikerne, og Cicero og Sallust, der blev brugt til at lære sig et (godt) latin. Derfor er klassikerhåndskrifterne udpræget brugshåndskrifter, hvor man passede omhyggeligt på selv fragmenter. Bøgerne er ikke sjældent skrevet på genbrugspergament (palimpsester), ofte reparerede, genindbundne, og hvad angår kortere tekster (inkl. mange fragmenter) sikret i samlehandskrifter, nogle efter *ad hoc* praktiske kriterier, andre gange efter forfatterskab eller genre fællesskab, som de mange forskellige tekster i Ms Sankt Gallen, Stiftsbibliothek 868.⁵

Et klassikerhåndskrift er beregnet på at skulle bruges af mange læsere eller afskrivere. Brugbart kalve-, lamme- og gedeskind til pergament var, som i oldtiden, kostbart, og man regner med, at i middelalderen blev de klassiske tekster, i hvert fald for digtenes vedkommende, lært udenad først. Om eleven selv overhovedet havde ejet de håndskrevne pergamentbøger, er tvivlsomt. Formodentlig var de fleste af de overleverede klassikerkommentarer 'lærerens bog,' fra hvilken der blev læst højt og kopieret over flere århundreder. Og lærde folk var meget omhyggelige med at testamentere deres bøger til rette vedkommende.⁶ Den meget benyttede fornævnte Priscians grammatik er i standardudgaven i *Grammatici Latini* II-III (ed. Keill) på ca. tusind sider. Teksten citeres meget hyppigt, men vi ved fra testamenter og lignende, at prisen for en Priscian svarede til prisen for et helt hus, eller en samling fornemt indbo. At Priscian var værdsat i Sankt Gallen, fremgår klart fra den rosende omtale i *Sangallensis A.P. 1* p.69 (A.P. vs 306): quid tandem formet / et perficiat eum ut iam possit poetari, sicut Donatus alit puerum ad grammaticam, per Priscianum uero *informatur et perficitur* (skabes og fuldkommenliggøres) *grammaticus*.

5. Cf. Birger Munk Olsen, 'Les recueils de commentaires et d'Accessus classiques dans les manuscrits du XIIe siècle,' *Renaissanceforum* 3 (2007): <http://www.renaissanceforum.dk>.

6. Niels Haastrop, 'Bøger i Danmark på Anders Sunesens tid,' *Anders Sunesen, stormand, teolog, administrator, digter*. København (1985) 99-114.

Didaktiske manerer

Fra det 12. årh. og frem plejer lærere i forfatterkommentarer at skelne mellem tre niveauer. Det højeste er budskabet (*intentio, sententia*). Hos Horats og andre digtere angives dette niveau i indledningen til den enkelte ode, satire, epistel eller tekstafsnit. Det midterste niveau er selve tekstsammenhængen (*continuatio, sensus*), inklusive hjælp ved stilfigurer og navnlig brug af ironi og billedsprog. Det laveste er ordforklaringer, det være sig glosser, grammatisk form eller etymologi (*littera*). For klarhedens skyld føres eleven gennem teksten uden for komplicerede og hastige skift mellem teoretisk grammatik, kompositionsanalyse, realia-forklaringer og litterære detaljer. Helt typisk kører højst en eller to af disse vejledningsmåder ad gangen, i *Eks. 1* først parafrase, så stilfigur, i *Eks. 2* den overordnede forfatterintention med tekststykket og så parafrase med ordforklaringer, hvor så stilfiguren *tnesis* udelades (*quocumque rapit me*), hvilket ellers i mange andre sammenlignelige kommentarer diskuteres her.

Før tekstexegesen er teksten lært udenad, og under den mundtlige øvelse, der kaldes *declinatio*, gennemarbejdet i stil med Priscians gennemgang af de første 10 vers af *Aeneiden* (*Arma virumque cano Troiae qui primus ab oris*). Skandér linjen, hvor mange cæsurer? To... Hvor mange substantiver?... Hvor mange præpositioner? Én! *Ab... Arma* Hvilken ordklasse, ... etc.⁷ Grammatiske oplysninger er derfor ikke særlig ikke hyppige, verbets subjekt (uden for 3de ps.) klares ved at indskyde et *ego* eller et *tu / vos*. Vokativ angives ved at indlede med *O*. Problemer med uventede, deponente verbalformer nævnes dog ofte.

Eks. 1: Ep. I.1.1: Tu O MECENAS QUAERIS ME INCLUDERE ITERUM sicut olim ANTIQUO LUDO id est lirico carmine scribendo, quod non debeo, quia me SPECTATUM id est probatum SATIS. Per simile loquitur.

Sætningsleddenes sammenhæng ordnes (ligesom de første stykker i *Ørbergs Lingua Latina*) ved at omskrive teksten til en lettere ordstilling, i rækkefølgen: 1) subjekt, 2) verbum, 3) objekt / adverbialer, men dog ikke længere væk fra

7. Cf. J. J. Murphy, 'The Teaching of Latin as a Second Language in the Twelfth Century,' *Historiographia Linguistica* VII.1/2 (1980) 168.

forlægget, end at rækkefølgen af ledsætning og hovedsætning opretholdes. Denne pædagogik har givet anledning til, at mange forfatterkommentarer af den mere ukomplicerede slags kaldes 'ordo'- kommentarer.⁸ Indviklede sager som løst prædikat parafraseres nedenfor som "ita quod HOSPES."

Eks. 2. Ep. I.1.13-16:

ac ne forte reges, quo me duce, quo lare tuter:

nullius addictus iurare in verba magistri

quo me cumque rapis tempestas, deferor hospes

¶ 13 AC NE. Ostendit materiam et etiam aliquas commendaciones operis. Nunc qualiter de illo utili et honesto tractare uelit, subdit sic. AC NE FORTE ROGES QUO DUCE id est magistro, et QUO LARE id est discipulis, ego respondeo, quod non sum ADDICTUS id est destinatus, IURARE IN VERBA ulliusvis MAGISTRI, sed QUOCUMQUE RAPIT ME TEMPESTAS id est uicia hominum, uel TEMPESTAS alicuius⁹ mentis, DEFEROR ita quod HOSPES ibi, id est non diu durans in eadem secta.

Endelig er tekstens stil og tone hele tiden i centrum. Historieskrivning skal være sandfærdig, så hvis en af personerne i værket mod forventning taler optimistisk, selv i en rigtig vanskelig situation, skal dette med i historieskrivning, hvorimod i digtning er fiktionens sandsynlighed vigtigere end historisk sandhed. Ligeledes tillader satireforfatterne sig selv sprogets værste gloser, som epos'et selvfølgelig må holde sig fra, for ikke at støde dets læsere, siger den første *A.P.* kommentar, *Sangallensis A.P. 1*, p. 61:

Eks. 3 (A.P. 112) SI DICTA DICENTIS ERUNT <AB>SONA, ROMANI PEDITES et EQUITES TOLLENT CACHINNUM. Nota quod hoc preceptum non daretur historiographo, quia historiographus non deberet propter fortunam dimittere quin si ille de quo scribi<t> letus erat, in miseriis lete eum loqui induceret. Sed quia non bene creditur ut omnis in miseriis lete loquitur, ideo poeta qui in omnibus auditorem debet captare, nichil ei incredibile debet proferre...A.P. 132 : CIRCA VILEM PATULUMQUE ORBEM. Orbis uocat circumscriptiones alicuius rei quibus determinatur aliqua res, quibus non licet uti in quibusdam materiis, sicut si

8. Cf. Karsten Friis-Jensen, 'Medieval Commentaries on Horace,' *Medieval and Renaissance Scholarship. Proceedings of the Second European Science Foundation Workshop on the Classical Tradition in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. Nicholas Mann & Birger Munk Olsen, Leiden (1997) 51-73.

9. alicuius] ai+^{ius} Ms.

uellet docere de astronomia, non debere<t> uti circumlocutionibus, sed potius ipsam rem nominare, quia etiam sic satis graue est ad intelligendam.

Iterum in Satyris et inuentionibus non licet uti ORBIBUS, quia cum satyra intendit deterrere a uiciis, debet que¹⁰ turpia sunt suo turpi uocabulo nominare, ut plus populus deterreatur.

Inuentiones etiam cum exercea<n>t crudeles inimicitias, non conuenit eas parcere aduersario, ideo per circumloquutiones <non>, sed nude uis male dicere. In his que diximus non licet uti ORBIBUS/p.62/ sed illis poetis qui loquuntur curiae, sicut Virgilius et Lucanus, si contingit loqui de aliqua turpitudine, non debent quidem nude rem turpem nominare et, sed uti debent ORBIBUS, id est circumlocutionibus quibus determinent quidem nominari turpem rem, sed non debent immorari. Sicut uides quod satiricus (=Hor. Sat. I.2.36) dicit:

“Cupiennius, mirator albi cunni,”

Lucanus nullo modo nominaret cunnum, sed circumscriberet.

For en nutidig lærer er kommentarernes mangel på nødvendige *realia*-oplysninger forbløffende. Nogle lærere var måske rigtigt gode til at genfortælle historier fra mytologien, men historiske detaljer springer man derimod gladeligt over, selvom en del forklares – eller, langt værre, nogle *realia* opfindes ud af den fri luft, f.eks. denne beskrivelse af en sejr i hestevæddeløb ved de Olympiske lege:

“Lige før sejrherren når målstolpen (*meta*), læner væddeløbskørerne sig dristigt ud af vognen for at samle en håndfuld sand op fra rendebanen, samtidig med at de behændigt undgår nogle farlige, plantede sværd, sat ned i siden af rendebanen, for at gøre det hele sværere for den, der skal sejrskrones i Olympia! Denne farefulde øvelse kaldes ‘precipitium’ ”:

Eks. 4 C. I.1.3-6:

Sunt quos curriculo pulverem Olympicum

collegisse iuvat metaque fervidis

evitata rotis palmaque nobilis

terrarum dominos evehit ad deos

10. que] quam Ms.

Comm. carm. p. 14: *Consuetudo fuit quod precipitium*¹¹ fuit in fine uiae per quam currebant, et ad latera enses fixi et cetera currentes deberent de *precipitio* flectere et in lateribus de ensibus sibi cauere et ultra hec omnia quando currus maxime curreret se de curru flectere et puluerem manu colligere, quae, si omnia bene perficeret, coronabatur.

Senantikke kommentarer, Ps.-Acron til Horats og navnlig Servius' kommentar til Vergil, kunne dog rumme mange og nyttige oplysninger om både mytologi og historiske detaljer, men gennemgående bruges den 'lette hånd' oftere end en tilbundsgående tekstfortolkning.

Næsten alle Horats' digte med undtagelsen af *Ars poetica* bliver angiveligt fortolket etisk / moralsk, altså med henblik på, hvad man kan lære af opbyggeligt eller nyttigt af de enkelte digte. Fejl, laster og uønsket optræden (*vitia*) skal man pege ud (*notare*),¹² kritisere præcist (*uituperare* som i retorikken), forfølge i skarpt og kritisk sprog f.eks i epoderne (*inuehere*) eller mere barsk, inkl. frække ord, især i satirer, hvis man vil revse (*reprehendere*), i et kraftfuldt sprog. Men revselse må ikke være pedantisk forfølgelse af småting (*per minimis enim uiciolis non est aliquis reprehendus*, p.148). I oderne, derimod, må forfatteren ikke gerne bruge for skarpe ord.¹³

Det gode skal 'sås', det onde skal rives op med roden, som der står også i Epistelkommentarens, *Sangallensis Ep. 2*, indledning:

Principalis intencio est in hoc opere eradicare et explanare uicia et seminarie uirtutes. Singulae autem epistolae singulas habent intenciones. In hac prima epistola intendit reprehendere illos qui causa amicitiae alicuius uel amore transitorie laudis ad pristinam relaban-

-
11. findes ikke i lexica men nævnes i Epistelkommentaren *Sangallensis Ep. 2*, pp. 88-133, *Ep. I.1.49*: *Nam quis pugnax <circum con>pita[!]. /uia coronari simul. Ludi illi fiebant ubi multae uiae conuenerant, per quod notatur multos conuenire in honorem Olimpici Iouis <++++> inuentos quos et rex Enomaus prius apud Pisam et Olimpiam ciuibus instituit. Gladii acutissimi figebantur ita quod equitare debebant cum curris inter enses et precipitium quod periculosum erat nisi exercitatis.*
 12. Terminologien er også fra Horats: *A.P.* 449: *mutanda notabit*; *Sat.* I.4.106: *ut fugerem exemplis uitiorum quaeque notando.*
 13. Cf. Karsten Friis-Jensen, 'Horatius lyricus et ethicus. Two Twelfth-century school texts on Horace's poems', *Cahiers de l'Institut du moyen-age grec et latin* 57 (1988) 93 og Epistelkommentaren 'Ultimum' (opkaldt efter sit incipit) i Ms Bern 648: *Ep. I.2 fol. 65r*: *Troiani belli. In hac epistola materiam habet Lollium implicitum quidem auaricia et aliis quibusdam uiciis a quibus intendit specialiter eum dimouere et oppositis uirtutibus informare.*

tur stulticiam. Vel reprehendere eos intendit qui noluerunt laborare desperantes se ad summam perfectionem posse \pro/uenire.

Horats selv er årsag til den stramme etiske tolkning, siden han selvironisk i *Ep.* I.20.17 omtaler sine digte som udlagte begyndertekster for elever, der skal lære godt latin. I denne snævert etiske sammenhæng er det interessant, at der kort gøres rede for, vel især pga. *Ep.* I.1.13-18, hvad de tre filosofiske skoler, peripatetikerne, stoikerne og epikuræerne stod for. Læremesteren for dette er igen Horats selv og hans egne allusioner i hans digte, ikke suppleret med Ciceros filosofiske skrifter eller Senecas *Breve*, end ikke Boethius' store digt *Filosofiens Trøst*,¹⁴ der ellers har meget klart at sige derom. Stoikerne opfattedes i Horatskommentarerne (ud fra *Ep.* I.1.17 og I.16.55) som forbenede samfundsrevsere, der straffede stort og småt lige hårdt, epikuræerne som komiske, uhygiejniske libertinere og livsnydere (ud fra især omtalen af Demokrit i *A.P.* 297, mens peripatetikerne måtte slås med en noget håndfast forståelse af etymologien 'omkringvandrende', eller 'kvikke hoveder'. Hvad der er af moralfilosofisk, f.eks. aristotelisk, gods uden sådanne påklistrede labels, går lærerens og elevernes næse forbi, selv når Horats siger (*Ep.* I.18.9) *virtus est medium vitiorum et utrimque reductum*.¹⁵ Dette udsagn ville næppe kunne opfattes som ægte aristotelisk før *Den Nikomachæiske Ethik* bliver tilgængelig i Vesten i midten af det 13. årh.

Til gengæld er forskellen på hedenske filosoffer og kristendommens nådesbegreb lynhurtigt påpeget og præcist forstået, f.eks. i samme Epistelkommentar p. 116:

Ep. I.18, 112. EQUUM autem ANIMUM ego IPSE PARABO. In hac heresi fuerunt fere omnes philosophi qui putabant se <non> egere diuina gratia ad mores, sed per se posse habere uirtutes et ideo ascripserunt sibi sapienciam suam,¹⁶ et ideo, ut dicit apostolus, euanuerunt a conspectu Dei.¹⁷

14. Nu tilgængelig på dejligt dansk i Boethius, *Filosofiens Trøst*, tr. Torben Damsholt, København: Multivers (2008), lige til at bruge i oldtidskundskab!

15. Måske fordi den mest benyttede scholiesamling med rod i det senantikke, Ps.-Acron, kun eksemplificerer stedet her med, at *amicitia* er en dyd, midt mellem smigrende (*adulatio*) eller forhånende adfærd (*asperitas, duritia*): ed. Keller 266.

16. Cf. "Ultimum"-kommentaren, Ms Bern, Burgerbibl. 648 [ff. 64r-79v] *ad locum* : ... f. 74r. In hoc fuit summus error philosophorum quod putabant sine diuino auxilio boni esse.

17. *Locus non inventus*.

Kirkens liturgi er også godt bekendt, helt ned til metriske detaljer i meget kendte hymner, som i *Sangallensis A.P. 3*: p.138 (A.P. 211) NUMERIS id est rithmis id est plura genera rithmorum inuenta sunt sicut “Ut queant laxis”,¹⁸ “Festum nunc celebre”,¹⁹ “Veni Creator”.²⁰

Tolkningerne af A.P. i Sankt Gallen håndskriftet tydeliggør, at den person (læreren? lederen af skrivestuen i Sankt Gallen?), der har planlagt bogen, har ønsket tre forskellige undervisningsniveauer, det laveste i *Sangallensis A.P. 3*, der gennemgår teksten på halvt så mange sider som de to andre, især ved at indskrænke f.eks. realia til det minimale, undlade lange gloseforklaringer bortset fra et par hurtige eksempler fra fransk (p. 138 A.P. 234. DOMINANCIA VERBA: herren taler ligefremt og uden omsvøb “*da mihi bibere*”, tjeneren omskriver til “jeg er nær død af tørst: “*iu si mort de soif*”, p. 137 *domisella* = damoiselle), udelade navnene på stilfigurer, men han har også mange gode parallelsteder fra andre klassikere.

Ligesom de allerfleste A.P.-kommentarer, er forfatteren til denne mest primitive A.P.-kommentar i Ms Sankt Gallen 868 velbevandret i det retoriske gods, der danner kernestof i middelalderens tolkning af Horats' digt. Den klare narrative rækkefølge (v. 42) forventes at have stor poetiske variationsmuligheder, mens historiskrivning skal følge begivenhedernes gang (i prosa som Sallust, eller på vers som i Lukans *Bellum civile*). Han gennemgår de tre stillag (høj, middel og ydmyg tale) med deres tilsvarende mislykkede følgesvende (*Rhet. ad Her.* IV.10.15 – 11.16), den opstyltede stil, den ujævne og svingende stil, og den tørre og kraftsløse stil og tone. Vigtigst af alt er dog den rammende personkarakteristik. I Sankt Gallen hedder dette begreb både *proprietas* (= to prepon) og *moralitas* (både *Sangallensis A.P. 1* og *Sangallensis A.P. 3*), og svarer til den litterære og retoriske topik, der passer på forskellige persontyper, efter deres alder, stand, karakter. Mens den lidt længere og grundigere *Sangallensis A.P. 1* går stærkt i detaljer her

18. Paulus Diaconus?, *Analecta Hymnica* 50.H. 96, 120-23, måske bedre kendt som den hymne ud fra hvilken Guido af Arezzo fra første stavelse i hvert vers lærte musiklærere at bruge solmisation (“do/ut, re, mi, fa, sol, la,” etc.).

19. *Analecta Hymnica* 4, H. 229 De sancta Dorothea, 127.

20. Cf. Rhabanus Maurus?, *Analecta Hymnica* 50. H. 144, 193-4 = *Analecta Hymnica* 2.132, 93-4.

og også inddrager forholdet mellem direkte tale og indirekte personbeskrivelse, begrænser den kortere kommentar sig til det overordnede, at sprog og udtale skal karakterisere persongalleriet både i al almindelighed og efter deres alder. Genrehensyn til henholdsvis digt eller historieskrivning (hvor overdrevne digressioner er forbudt) gør værket rigtigt skrevet, mens personkarakteristik gør værket smukt, og i sidste instans afhænger velskrevethed af ordvalg og stil: *Sangallensis A.P. 3*: p.140 *A.P. 428 PULCRE in obseruata moralitate, BENE in ornatu uerborum, RECTE in ordinacione materie.*

Den midterste kommentar, *Sangallensis A.P.2*, er sprænglærd, kan masser af græske stilfigurer og jonglerer med litterære begreber. Her er også sammenfald med *Sangallensis A.P.3*. Mislykket stil, navnlig tåbelig opstyltethed, bliver i to af Sankt Gallen-teksterne eksemplificeret med en joke om en lærer, der fandt på at lade sine elever "gø som hunde på fremmed territorium" i stedet for at møde pænt op i skolen: *Sangallensis A.P. 2*: p. 76, *A.P. 25* "DECIPIMUR SPECIE RECTI quia dum in graui stilo se putat morari, in finitimum scilicet uicium incidit, hoc est in turgidum et inflatum id est nimis grauter dicit, ut ille magister: "Sinite canes meos in uestris saltibus latrare" cum deberent scolas petere" og *Sangallensis A.P. 3*; p. 135, *A.P. 8 SPECIES LIBRI ...* "Tumidus et inflatus sermo est quando aliquis utitur dura translacione ut "latrare in uestris saltibus".

Sankt Gallen teksterne er usædvanlige ved at have sådanne sammenfald i teknisk terminologi som *moralitas*, *precipitium*, eller fælles lærervittigheder, og ikke mindst ved lange tekster skrevet af samme skriver. Med risiko for at overfortolke vil jeg driste mig til at foreslå, at vi her har et bevidst bud på, hvordan man bør læse Horats, nemlig sammen med en anden satiriker, Persius, fordi satiregenren er god til at danne sig et meget stort ordforråd om dagligdags sager. Der er kommentarer til hele forfatterskabet, i en bestemt rækkefølge, og ikke mindre end tre kommentarer til *A.P.*, et kort og umådeligt populært værk i middelalderen. Ideelt set skulle forfatterskabet kunne læses *in extenso*, i hvert fald i Sankt Gallen, for det latin, man fik lært i det 12. århundredes renaissance og skolen knyttet dertil, var ikke kun for skolen, men for livet, en slags brugssprog for en karriere for høj som lav, fra den yngste elev i klassen til en lærd Anders Sunesen fra Danmarks mægtigste og rigeste slægt. Her har Gilbert Highets ord fra for snart mange år siden stadig megen gyldighed, nemlig at en retorisk-litterær læsning af

den underfundige, elegante Horats (“den gyldne middelvej”, “at gavne og fornøje”, etc.) gav bonus langt op i tiden og eftertiden: “Horace often undervalued his own poems. Brief, orderly, tranquil, meditative, they are less intense and rhapsodical but deeper and more memorable than those of Pindar. Cool but moving, sensitive but controlled, elusive but profound, they contain more phrases of unforgettable eloquence and wisdom than any other group of lyrics in European literature.”²¹

mfredborg1@gmail.com

21. Gilbert Highet: *The Classical Tradition. Greek and Roman Influences on Western Literature*, Oxford (1976) 227.